

Citation:

W. Vervoort, Levensbericht L.D. Brongersma, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1994, Amsterdam, pp. 23-30

Levensbericht door W. Vervoort

Leo Daniël Brongersma

17 mei 1907 – 24 juli 1994

Leo Daniël Brongersma

Leo Daniël Brongersma werd op 17 mei 1907 geboren te Bloemendaal, hij overleed te Leiden op 24 juli 1994 op 87-jarige leeftijd. De heer Brongersma genoot zijn middelbare schoolopleiding (HBS-B) in Haarlem en studeerde in Amsterdam Zoölogie, Botanie en Geologie. Deze studie werd afgesloten op 19 september 1934 met zijn promotie (cum laude) tot doctor in de Wis- en Natuurkunde op een proefschrift met als titel *Contributions to Indo-Australian Herpetology*. Zijn toekomstige vrouw, Margaretha Sanders, promoveerde, eveneens cum laude, dezelfde dag, een uur eerder, op een paleontologisch proefschrift. Vóór de publicatie van zijn proefschrift was reeds een dertigtal artikelen, voornamelijk op herpetologisch gebied, als resultaat van zijn onderzoek verschenen.

De heer Brongersma was aanvankelijk (1928-1934) werkzaam als assistent bij het Zoölogisch Museum, Amsterdam, maar werd in 1932 tevens verbonden aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden als conservator voor de afdeling Reptielen en Amphibieën; in 1933 werd hij benoemd tot assistent bij de verzameling Indische fossielen (Collectie Dubois). Ups en downs in het financiële klimaat in Nederland waren aansprakelijk voor aanvankelijke veranderingen in zijn tewerkstelling, maar van 1936 af was de heer Brongersma definitief belast met de zorg voor de Collectie Dubois (tot 1946) en de Herpetologische afdeling (tot 1958) van bovengenoemd museum; daarmee kwam een einde aan zijn werk in Amsterdam.

In 1950 verkreeg hij de persoonlijke titel van onderdirecteur en in 1958 volgde hij professor dr. Hilbrand Boschma op als directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie. In 1938 werd hij 'toegelaten' als privaatdocent bij de Rijksuniversiteit Leiden; bij die gelegenheid hield hij een openbare les met als titel *Het belang van anatomisch onderzoek voor de systematiek*. In 1954 werd hij benoemd tot lector, welk ambt hij aanvaardde met een openbare les getiteld *Zoölogisch onderzoek in Nieuw-Guinea*; in 1964 werd hij buitengewoon hoogleraar in de Systematische Dierkunde aan de Rijksuniversiteit Leiden en aanvaardde dit ambt met een oratie getiteld *Qua patet Orbis*, het devies van het Korps Mariniers der Koninklijke Marine, waarmee hij zich ten zeerste verknocht voelde. Hoewel deze titel vooral betrekking heeft op Brongersma's onderzoek aan zeeschildpadden, aan te treffen in alle wereldzeeën en de biologen op al die plaatsen voor grote raadselen stellend, illustreert zij tevens Brongersma's instelling om overal ter wereld (biologisch) onderzoek te (laten) verrichten.

In de periode oktober 1945 - juli 1946 reisde de heer Brongersma naar het toenmalig Nederlands Indië, via Port Dickson, Maleisië, met de bedoeling orde op zaken te stellen in het Zoölogisch Museum te Buitenzorg. De reis werd gemaakt met het troepentransportschip 'Nieuw Amsterdam'; gedurende enkele maanden was Brongersma toen commandant van een detachement van circa 450 man militair personeel te Port Dickson; in april 1946 reisde hij door naar Batavia, Java. Toen echter bleek dat het hoofd van het Zoölogisch Museum, dr. M.A. Liefstinck, de verschrikkingen van de Japanse interneringskampen had

overleefd en was teruggekeerd op zijn post, keerde Brongersma naar Leiden terug, waar hij in juli 1946 zijn onderzoek in het museum voortzette. De uitzending, als tijdelijk reserve-majoor voor Speciale Diensten bij het KNIL, vond plaats kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog en bracht Brongersma in contact met het militaire apparaat, een beslissende ontwikkeling.

Het wetenschappelijk onderzoek van de heer Brongersma werd door professor dr. H. Boschma uitvoerig geschetst in de inleiding tot de feestbundel die Brongersma bij zijn afscheid in 1972 werd aangeboden (H. Boschma, 1972: *Notes on the scientific career of Professor Dr. L.D. Brongersma, compiled at the occasion of his sixty-fifth birthday. Zoölogische Mededelingen* uitgegeven door het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, deel 47, pp. IX-XXII). Dit artikel bevat een volledige opgave van Brongersma's wetenschappelijke verdiensten en zijn wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke publikaties tot 1972; veel van de gegevens in de nu volgende schets van Brongersma's activiteiten zijn op dit artikel gebaseerd. Zijn wetenschappelijk onderzoek bewoog zich aanvankelijk vooral op het gebied van systematiek en anatomie van recente amfibieën en reptielen (van vrijwel de gehele wereld: Indische Archipel, Suriname, Antillen, Europa), van recente en fossiele zoogdieren (van de Indische Archipel), trek van zeeschildpadden, en is neergelegd in talrijke publikaties. Tevens werkte hij mee aan (de tweede druk) van het *Leerboek der Vergelijkende Ontleedkunde der Vertebraten* en aan de *Oosthoek's en Winkler Prins Encyclopedie*. Ook in het populair-wetenschappelijk genre verscheen een groot aantal publikaties onder zijn naam. Zijn onderzoek richtte zich vooral op anatomisch onderzoek van slangen, waarbij hij trachtte kenmerken te vinden naast de gebruikelijke, in hoofdzaak uitwendige, bijzonderheden. Deze en andere kenmerken werden gebruikt bij een eigen, originele benadering van systematische vraagstukken bij deze diergroep en leidden vaak tot onverwachte resultaten. Veel van dit onderzoek had betrekking op de bloedvatvoorziening en de ontwikkeling c.q. reductie van de longen bij Viperidae en Boidae. Ook onderzocht hij verschillen in de ontwikkeling van de tracheale long bij soorten van de onderfamilie Acrochordinae. Hij verdedigde hierbij de opvatting dat het museummateriaal waarop zijn onderzoek was gebaseerd, niet aan waarde verloor indien het voor dit onderzoek van inwendige organen werd opengesneden en nader anatomisch werd onderzocht. In zijn afscheidscollege met als titel *Nog Niet* gaat hij uitvoerig op dit onderzoek in en illustreert hij nogmaals zijn onderzoeksmethode. In dit afscheidscollege wordt ook een duidelijk beeld geschetst van zijn omgang met en zijn verhouding tot professor dr. Eugène Dubois in de periode van zijn assistentschap bij de 'Collectie Dubois'. Zijn onderzoek aan het fossiel materiaal uit deze grote collectie kenmerkt zich door zijn instelling vooral ook recente dieren in het onderzoek te betrekken en in het onderzoek van fossiel materiaal uit te gaan van kennis opgebouwd bij een grondige studie van recent materiaal van de te onderzoeken diergroep. In zijn onderzoek aan Roofdieren (Carnivora) komt hij dan ook

veelal tot de conclusie dat de verschillen tussen recente en fossiele vertegenwoordigers minder groot zijn dan aanvankelijk werd verondersteld, op grond waarvan de synonymie zowel van recente als van fossiele soorten grondig dient te worden herzien. Verder onderzocht Brongersma fossiel materiaal van Hertachtigen (Cervidae) en van de knaagdierenfamilie Rhizomyidae. Van belang is in dit verband de grote bijdrage tot de zoögeografie te memoreren die dank zij Brongersma's grote kennis van de door hem onderzochte diergroepen kon worden geleverd en die soms leidde tot herziening van eerder ingenomen standpunten (zie L.D. Brongersma, 1936: *Some comments upon H.C. Raven's paper: 'Wallaces's line and the distribution of Indo-Australian Mammals'*. *Archives néerlandaises de Zoölogie*, 2, pp. 240-256).

In de jaren van zijn directoraat werkte hij vooral aan de trek van zeeschildpadden en publiceerde daarover een omvangrijk standaardwerk (L.D. Brongersma, 1972: *European Atlantic Turtles. Zoölogische Verhandelingen* uitgegeven door het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, 121, pp. 1-318, 42 figuren, 17 tabellen, 12 platen en 8 kaarten). De resultaten neergelegd in dit boekwerk zijn gebaseerd op jarenlang uiterst minutieus literatuur onderzoek (de literatuurlijst vermeldt bijna duizend publikaties!), op het onderzoek aan talloze zeeschildpadden voornamelijk in Europese collecties en op zorgvuldige interpretatie van de verkregen resultaten. Aan zijn tevoren gestelde bedoelingen de trekbewegingen van zeeschildpadden te ontrafelen en daarvoor een logische verklaring te vinden, beantwoordt deze publikatie, zoals ook wel te verwachten was, echter niet; wel geeft deze een uiterst consciëntieuze uiteenzetting van de stand van zaken tot het tijdstip van publikatie en verschaft zij vele gegevens over de biologie van zeeschildpadden.

Aanvankelijk stimuleerde Brongersma vooral binnenlands onderzoek, met name (voornamelijk faunistisch) onderzoek van de Sint Pietersberg in Zuid-Limburg, waarvoor hij bij industriële ondernemingen fondsen wist te verwerven; overzichten van zijn hand over dit onderzoek verschenen in 1950 (*Natuurhistorisch Maandblad* 39, pp. 5-12) en 1958 (*Natuurhistorisch Maandblad* 47, pp. 31-37). In 1950 nam Brongersma plannen ter hand voor onderzoek in het toenmalig Nederlands Nieuw-Guinea, waartoe hij contact zocht met de Koninklijke Marine. Uit die samenwerking resulteerde een viertal expedities naar Nieuw Guinea, waarvan de eerste plaats vond in 1952 (vertrek januari 1952 met een Catalina amfibie-vliegtuig van de Marine Luchtvaart Dienst). Samen met de technisch assistent W.J. Roosdorp verrichtte hij daar gedurende zes maanden zoölogisch onderzoek (Biak, Wisselmeren, Centrale Hoogland, Sorong, Fakfak, Kaimana, Merauke, Hollandia, Misool, Salawatti, Mapia Atoll). In 1954/55 volgde een tweede expeditie waarbij hij in Nieuw Guinea samenwerkte met dr. M. Boeseman en dr. L.B. Holthuis; Brongersma maakte de uitreis met Hare Majesteits Torpedojager 'Piet Hein'. Onderzoek werd verricht o.a in Hollandia aan het Sentani meer, aan het Jamoer meer (bekend door het voorkomen van zoetwaterhaaien) en

te Tanah Merah aan de Boven Digoel. In 1956 maakte Brongersma, in gezelschap van de Overste G.F. Venema, Marine Luchtvaart Dienst der Koninklijke Marine, een korte reis per Martin Mariner Vliegboot naar Nieuw Guinea als voorbereiding op zijn bekendste expeditie, die naar het Sterrengebergte in 1959. Deze expeditie maakte een grote publiciteitsgolf los, kwam in grote financiële moeilijkheden en kon door bemiddeling van de scheepsbouwer C. Verolme tot een succesvol einde gevoerd worden. Aan deze expeditie werd deelgenomen door een vijftiental onderzoekers, een medisch team van drie man, een detachement van het Korps Mariniers en een politie detachement. De expeditie, multidisciplinair van opzet en gecoördineerd door Brongersma, onderzocht gedurende zes maanden een vrijwel onbekend gebied in het Centrale Bergland van het toenmalig Nederlands Nieuw Guinea, daarbij resultaten boekend op anthropologisch, ethnologisch, taalkundig, geologisch, botanisch en zoölogisch gebied. Grote botanische en zoölogische collecties werden aangelegd; de resultaten van het onderzoek daaraan als ook van het overig wetenschappelijk onderzoek verschenen na terugkeer van de expeditie in druk. Hoogtepunten vormden het onderzoek in het gebied van het Sterrengebergte, waarbij verschillende toppen door teams van onderzoekers werden beklommen en onderzocht, de beklimming van de Juliana-top door een voornamelijk geologisch team en de doorsteek van de zuid- naar de noordkust door een aantal expeditieleden. Met G.F. Venema als mede-auteur werden wel en wee van deze expeditie vastgelegd in een populair-wetenschappelijk werk met als titel *Het Witte Hart van Nieuw-Guinea* (1960). Binnen drie maanden verscheen van dit boek een tweede druk; het werd bovendien vertaald in het Noors, Duits, Deens, Zweeds, Frans en Engels (edities te Londen en New York!). Vermeld dient nog te worden dat Brongersma reizen ondernam naar Zuid Afrika (1938, met een gezelschap van biologen, onder wie zijn vrouw), Thailand (1957, Pacific Science Congress, Bangkok), Calcutta (1958), Libië en Tunesië (1961), Egypte en Nubië (1962), Washington (Internationaal Zoölogen Congres, 1963), Marokko (1964), Brazilië (symposium over gifslangen te São Paulo, 1966), Azoren en Madeira (1967) en de Verenigde Staten (voor onderzoek aan verschillende instellingen, 1969).

De samenwerking met de Koninklijke Marine en Brongersma's vele contacten binnen de marinetop leidden er toe dat geleidelijk een programma voor zee-onderzoek binnen het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie tot stand kwam, dat later, mede met steun van zijn echtgenote, één van Nederlands vooraanstaande oceanografen, kon uitgroeien tot een meer nationaal getint programma voor marien-biologisch onderzoek. Op 6 oktober 1972 nam de heer Brongersma afscheid als directeur en buitengewoon hoogleraar.

Onder de leiding van Boschma en Brongersma is het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden uitgegroeid tot een wetenschappelijk instituut voor systematisch dierkundig onderzoek van allure en met een grote bekendheid in binnen- en buitenland. Dat het accent bij deze ontwikkeling vooral heeft gelegen

op het wetenschappelijk aspect van het Museum is in belangrijke mate een gevolg van deels politieke, deels maatschappelijke ontwikkelingen buiten dit museum. Beide directeuren hadden oog (en oor) voor de wenselijkheid van een publiek-gerichte functie, maar werkelijke mogelijkheden daartoe werden hen niet aange-reikt. De ambtsperiode van Boschma geschiedde, aanvankelijk, tegen een achtergrond van dreigende bezuinigingen. Boschma wist het tij te keren en het Museum tot bloei te brengen door de tewerkstelling mogelijk te maken van deskundigen op het gebied van de diersystematiek. Brongersma wist deze uitbreiding in belangrij-ke mate te consolideren en zorgde daarnaast voor versterking van het technisch 'veld'. Ook had Brongersma grote belangstelling voor de museale taken voorlich-ting en expositie en maakte hij hiervoor formatieplaatsen vrij. Veel verder dan uiterst bescheiden exposities, rondzendtentoonstellingen en voordrachten in het Museum kon het daarbij niet komen: middelen voor een grootschaliger aanpak ontbraken en werden ook niet in het vooruitzicht gesteld. Maar stellig werd de basis voor toekomstige ontwikkelingen in die periode gelegd. Daarnaast stond Brongersma open voor de wensen van zijn conservatoren, stimuleerde hij hun veldonderzoek en vond daarvoor de financiële middelen. Zijn benadering ten departemente of bij zijn besprekingen met de marinetop was zeer persoonlijk en vormde de sleutel voor zijn succes.

Na zijn aftreden als directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie nam Brongersma nog enkele jaren (1973-1976) het directoraat van het Rijksmu-seum van Geologie en Mineralogie waar en tot kort voor zijn dood zette hij zijn onderzoek binnen het museum voort. Uit die periode stamt zijn overzicht van de Geschiedenis van het Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie, in 1878 afge-splijst van 's Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (L.D. Brongersma, 1979: 'Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie 1878-1978'. *Scripta Geologica*, 48, pp. 37-96, een uitwerking van een Rede gehouden op 1 november 1978 ter gelegenheid van het Eeuwfeest van het Rijksmuseum van Geologie en Minera-logie onder de titel: *De erosie ten spijt*). Zijn onderzoek richtte zich vooral op de persoon van Eugène Dubois en de genealogie van het geslacht Dubois. Richting-gevend bij dit onderzoek waren zijn persoonlijke contacten met Dubois, waarvan hij ook getuigt in zijn reeds verschillende malen genoemd afscheidscollege. Naast het samenstellen van een zo volledig mogelijke levensloop verdiepte Brongersma zich in genealogische naspeuringen, die hem soms ver van zijn oorspronkelijke doel afvoerden. Hij was één van de weinige Nederlandse biologen met persoonlij-ke ervaringen in de vaak 'kleurrijke' omgang met deze grote geleerde en het is met grote spijt te moeten constateren dat deze levensbeschrijving onvoltooid is gebleven.

Brongersma's wetenschappelijke verdiensten worden weerspiegeld in zijn benoeming tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam in 1952 en zijn benoeming tot lid, corresponderend lid of erelid van talrijke binnen- en buitenlandse wetenschappelijke verenigingen: lid van de

Hollandse Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem; lid van de 'Sea Turtle Group' van de 'Survival Service Commission'; Honorary Foreign Member of the American Society of Ichthyologists and Herpetologists (1939); Honorary Fellow of the Herpetologists' League; Honorary Member of the Zoological Society of Calcutta; Honorary Fellow of the Academy of Zoology at Agra, India; Corresponding member of the Zoological Society of London.

Brongersma maakte vele jaren deel uit van de Adviescommissie van de Maatschappij (later Stichting) voor Wetenschappelijk Onderzoek van de Tropen (WOTRO) en was actief in talrijke andere ambtelijke en niet-ambtelijke commissies. Hij was Officier in de Orde van Oranje-Nassau (1959, na zijn terugkeer als wetenschappelijk leider van de Expeditie naar het Sterrengebergte; hij ontving hiervoor ook de Professor P.J. Veth medaille van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap) en Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw (1972, bij zijn aftreden als buitengewoon hoogleraar en directeur, hem uitgereikt door de toenmalige staatssecretaris bij het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, drs. H. Vonhoff).

Een schets van leven en werken van de heer Brongersma zou onvolledig blijven zonder zijn grote kwaliteiten als mens aan te stippen: hij zal niet uitsluitend in onze herinnering voortleven als een groot onderzoeker en een wijs bestuurder, maar vooral ook als een gevoelig mens met veel belangstelling voor en praktische hulp bij problemen van zijn medewerkers.

